

Miodrag Janković

MILAN ANTIĆ

Ministar Dvora

I

Puč izveden u četvrtak 27. marta 1941. godine, uzrokovao je brodolom državnog broda. Sudbina celog srpskog naroda i, naravno, pojedinačne sudbine ljudske dobile su obeležja katastrofe.

Sa nemačkim bombama na Beograd, 6. aprila, na «štukama» je doletela smrt i započela svoju žetvu. Srbe je čekalo još jedno veliko stradanje u XX veku. Još jedna hekatomba, nezapamćen pokolj u Drugom svetskom ratu, ali i posle njega.

Ozakonjena 29. novembra 1945, nova ideološka država, «druga Jugoslavija», stvarala je sebe, kao i njena predhodnica, na srpskim životima. Srbija se našla okovana u sopstvenoj tragediji, sa strahom u kostima.

Nemajući drugog izlaza, ljudi su se prepuštali toj novoj stvarnosti, gubeći sve više nadu da se nešto može izmeniti. Govorilo se: «Ovi su došli zauvek.»

Velike tragedije naroda su kao vrtlog, preživeli bivaju izmešteni, rasejani, razbacani na sve strane: većina u Srbiji ostala je zatočena u svakodnevi, dobar broj je emigrirao i ostao bez otadžbine; nekima je samo bila odložena smrt, u tamnicama novoga režima.

«Za vreme buna, u doba društvenih promena, o pravu i sudu ne treba govoriti. Sve se ruši, sve se menja. Jedan čovek zamenjuje drugog. Životi vise o koncu. Za život se ne treba vezati. Ne treba ga braniti po cenu uniženja ljudskog dostojanstva.»

Ovo je zapisao Milan Antić (1892-1975) u januaru 1963. godine, posle izdržane robije u Sremskoj Mitrovici.

Milan Antić je bio sin Nikodija Antića, trgovca iz Boljevca, koji je kao sekretar radikalnog Odbora bio osuđen na smrt od prekog suda 1883. godine zbog učešća u Timočkoj buni protiv kralja Milana Obrenovića. Kazna mu je bila preinačena u dvadeset godina robije koju je do 1886, izdržavao u beogradskoj tvrđavi zajedno sa Perom Todorovićem i drugovima. Majka Milana Antića zvala se Julijana i bila je kćerka lekara iz Boljevca. Završio je gimnaziju u Zaječaru i želeo je da studira medicinu, ali dobio je državnu stipendiju za studije prava u Ženevi.

Po završenim studijama postavljen je za sekretara u Ministarstvu inostranih dela, a 1. septembra 1915, postaje najmlađi sekretar Nikole Pašića koga prati u povlačenju preko albanskih planina u Grčku. Posle rata radio je na uspostavljanju granice sa Grčkom i služio u ambasadama u Rimu i Bukureštu. U Rimu je upoznao svoju buduću suprugu Agatu, ćerku poslednjeg hrvatskog bana (1917-1918) Antuna Dragutina Mihalovića.

Mihalovići su plemićku titulu dobili od kralja Karla III, 1717. godine. Prema spomeniku koji se čuva u Povjesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu, do 1763. godine prezivali su se Mihajlovići i bili pravoslavne vere. Do početka XX veka, šest generacija su već bili austrougarski oficiri.

Milan Antić je 25. decembra 1932. godine, voljom kralja Aleksandra Karađorđevića, postao Ministar dvora, na kom položaju je ostao sve do 27. marta 1941. godine. U julu 1939. godine, za vlade britanskog kralja Džordža Šestog, proizveden je u viteza viktorijanskog

kraljevskog Reda («Honorary Knight Commander»). Na Ukazu koji je Milanu Antiću dao pravo da do kraja života nosi titulu engleskog sera, stoji potpis Velikog Majstora suverenog Reda – kraljice Elizabete (majke današnje kraljice). Ni pre ni posle njega nije bilo Srbina kome je engleska kruna ukazala takvu čast, sve do danas (Knez Pavle Karađorđević je, kao plemić, imao najviše britansko odlikovanje – Orden Podvezice).

Na dan puča 27. marta 1941. godine, Ministar dvora Milan Antić je uhapšen, stavljen u kućni pritvor, a posle bombardovanja Beograda, vođen putevima bekstva generala Simovića i članova pučističke vlade sve do Pala, gde ga je, general Kalafatović u poslednji čas spasao od streljanja koje su zahtevali braća Radoje i Živan Kneževići. Okupaciju je proveo u Boljevcu i u Beogradu, bez ikakvog učešća u javnom i političkom životu nesrećne Srbije.

Crvena armija i Titove trupe su ušle u Beograd 15. oktobra 1944. Šta se posle ovog datuma događa ne samo Milanu Antiću, saznajemo iz jednog njegovog rukopisa koji je ostao tajna sve do ovog objavljivanja. Ljubaznošću ćerke Milana Antića gospođe Olge Antić Šahurski (Olga Antic Chahursky) koja živi u Londonu, evo, ovaj svojevrsni Memento ministra dvora kralja Aleksandra i Kneza Pavla, posle mnogo godina, iz porodične arhive izlazi na videlo.

Milan Antić mu je dao naslov «Namesnici i Ministar dvora pred sudom», a posveta glasi: «Mojoj ženi, koja se u dobru nije ponela ni u zlu ponizila, u znak priznanja za nezaslužen težak život.»

Umesto predgovora nalazi se pismo koje Antić upućuje bratu svoje žene Agate – Pavlu Mihaloviću. On mu tu, pored ostalog, kaže:

«Svaka promena političke situacije, a naročito promena šestojanuarskog režima posle martovskog puča, otvara Eolovu vreću punu nagomilane kritike, tako da čovek ne može da pohvata sve te vetrove, ni da skupi sve te glasine.

Želja mi je da napišem ono što sam video, čuo i radio, polazeći od istine i sebe, a ne od neistine i kritike. Na taj način bih rekao istoriji ono što znam o tom burnom periodu našeg javnog života i odgovorio želji pokojnog oca.»

Antić napominje da je njemu i Namesnicima Stankoviću i Peroviću suđeno na osnovu optužnice koja je javnosti ostala nepoznata i smatra da će njegova sećanja jednog dana interesovati naše ljude. Izrazio je želju da rukopis, kada bude prilika, bude predat nekom beogradskom izdavačkom preduzeću radi objavljivanja.

Na kraju, januara 1963. godine, u Beogradu, upozorio je svog šuraka:

«Pod današnjim uslovima našeg javnog života ovaj rad predstavlja tajnu. Samo ti ovo znaš i niko više. Samo ti rukopis možeš pročitati i niko više. Posle zatvori i zaboravi.»

I počelo je.

Sutradan po ulasku sovjetskih trupa u Beograd, uhapšen je namesnik dr Radenko Perović.

Pohrvaćeni Arbanas

Prema testamentu kralja Aleksandra iz 1934. godine, umesto njegovog sina, maloletnog Petra II Karađorđevića, trebalo je da vlada tročlano namesništvo. Prvi namesnik je bio knez Pavle Karađorđević, kraljev brat od strica, sin jedinac kneza Arsena, a za druga dva namesnika bili su određeni dr Radenko Stanković, ministar prosvete i dr Ivan Perović, ban Savske banovine, pohrvaćeni Arbanas iz okoline Zadra.

«Neposredan povod, preči i važniji od svih drugih, bila je njegova raskošna vila, koja je rekvirirana za nove visoke ličnosti», piše Antić i nastavlja:

«Uz Ruse, mogli su se videti ovde onde partizanski vojnici, usput iz sela i kuća pokupljeni mladići, goli, bos, bez oružja, bez reda i komande.

Ulicama su krstarili vojnici sa spiskovima onih lica koja treba odmah pohapsiti. Dr Kosta Kumanudi, Petar Zec, Juraj Demetrović i narodni poslanik Anđelić stajali su na pločniku pred Kumanudijevom kućom i posmatrali ruske artiljerce, koji su sa mesta ispred Oficirske zadruge tukli Bežanijsku kosu. Prišao im je oružani vojnik, tražio da se legitimišu i pozvao ih da pođu za njim. Petar Zec je streljan bez suda. Juraj Demetrović takođe. Bez suđenja je streljana grupa istaknutih ljudi sa Crne liste na kojoj je bilo 120 njih. Ne mogu shvatiti niti se pomiriti, da je nekome bilo potrebno streljanje mirnog političkog analfabeta dr Miloša Trifunca, profesora Univerziteta, ili dr Svetislava Stefanovića, književnika. A koliko je takvih slučajeva bilo? Dr Ivan Ribar, predsednik Prezidijuma Narodne skupštine daje izjavu da je malo ako 200 000 lica izgubi glavu!»

II

Prvo hapšenje: «4. novembra 1944. godine došla su rano ujutru dva oružana vojnika u stan i pozvala me da pođem za njima.»

Izveli su ga pred sovjetskog islednika. Na pitanje da li je saradivao sa okupatorom dao je odrečan odgovor. Tražili su od njega da potkaže kog bivšeg ministra i da im adrese. Antić je odgovorio da mu to nije poznato posle čega je vraćen u ćeliju.

Sledećeg dana ispitivao ga je jugoslovenski potporučnik. Postavio mu je ista pitanja samo opširnije formulisana. Usledili su isti odgovori. I Sovjete i partizane zanimala je pre svega saradnja sa okupatorom, Milan Antić je dao uverljive odgovore i 9. novembra 1944. godine I Odeljak komande grada Beograda N.O.V.J. izdao je otpusnicu «Milanu Antiću, penzioneru iz Beograda, koji je bio priveden tom Odeljku radi izvjesnih stvari koje su ga teretile, a sada se pušta svojoj kući. Mole se vlasti N.O.V. da imenovanom ne čine smetnju. SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU! Potporučnik Milorad Milonić, s.r.»

«Docnije sam potporučnika Milonića video u pritvoru Uprave Grada na Obilićevom vencu», zapisao je Milan Antić i dodao: «Tako je to bilo među njima!»

Drugo hapšenje: U Boljevcu, pod Rtnjem, gde je boravio sa porodicom, Milan Antić je 25. februara 1945. godine opet lišen slobode i stražarno sproveden u Beograd. Zapisao je:

«Vojna policija, koja je najpre došla po mene u beogradski stan, izjavila je čuvaru kuće da će me naći pa ma to bilo i pod zemljom. Mladići iz naroda, koji su me sprovodili od Boljevca do Jagodine i od Jagodine do Beograda, nazivali su me čikom, nudili mi svoju hranu, ostavljali su me potpuno samog, razgovarali su usput sa prijateljima i drugovima. U Jagodini, gde je bila prva njihova komanda, student prava, partizanski potporučnik, govori da je bio pristalica profesora Mihajla Ilića, levičara ali ne komunista. Drugi mladi islednik s oduševljenjem priča o ruskim sovjeticima radnika, seljaka i vojnika, kao da je ta institucija nova tajna sveta. Ovog puta su me uhapsili radi detaljnog isleđenja, pošto je prvo bilo nepotpuno.»

Par dana pre toga bio je uhapšen namesnik Radenko Stanković.

Po ugledu na turskog sultana

Kad je Stanković kao lekar oslobodio kralja psihoze raka, kralj ga je upitao šta mu može dati. Stanković je odgovorio «ništa» i ispričao monarhu jednu anegdotu. U doba turskog carevanja neki hećim (lekar) izleči Padišaha od neke bolesti. Ovaj se reši da ga nagradi i upita ga šta želi. Hećim sve odbije, ali najzad reče: «Kada vaša svetlost sutra krene u džamiju imaće u svojoj pratnji mnoge velikodostojnike i narod će vam klicati. I ja ću biti u gomili i ja ću vam, tako mi Alaha, klicati. Biću sa desne strane od ulaza. Vi mi pridite i šapnite mi bilo šta ili ništa na uvo. To je sve što tražim. « I Padišah je postupio po hećimovoj želji. Odmah su se svi počeli pitati ko je taj, šta je taj čovek zbog koga je Padišah napustio svoje velikodostojnike i kome je pred samim ulazom u džamiju došapnuo neku tajnu... I tako se, brzo, raširila fama o Padišahovom hećimu. Dr Stanković je od kralja Aleksandra zatražio da ga nagradi na isti način. Kralju se dopala priča. Voleo je priče o moćnicima, posebno o sultanima. U suterenu svog dvorca na Dedinju sagradio je naročitu tursku odaju sa fontanom gde je vodio poverljive razgovore koje je bilo skoro nemoguće prislušivati zbog žubora vode. I tako, jednom zgodnom prilikom, dok su ga pratili svi članovi jugoslovenske vlade, kralj Aleksandar ugleda dr Stankovića, priđe mu i na uvo reče: «Ovo je priča koju ste mi ispričali». I dr Stanković je postao poznat. I dr-a Stankovića je kralj odredio da bude namesnik.

«Namesnik je bio sam u ćeliji. Ja sam se našao u susednoj, tako maloj sa još četiri pritvorenika da smo stalno ležali na golom podu jedan pored drugog. Izlomljeni prozori i kod mene i kod namesnika, u februaru kad je još snežilo, bez slame i pokrivača. Nije bilo lako izdržati. Kad je komandant odreda bezbednosti obilazio pritvor i kad me je video u kutku kako drhtim, umoran i bunovan, sa kaputom preko sebe, nije se uzdržao a da me ne pita zašto tako bedno izgledam.»

Antić napominje da nikakav pismeni nalog od strane nadležnih vlasti nije bio izdat za hapšenje namesnika i njega samog, kao što nije bilo nikakvih pismenih odluka o njihovom zadržavanju u pritvoru. Sve vreme istražnog postupka i do suđenja Stanković i Perović su bili izolovani a Milan Antić je ostao zatvoren sa drugima. Jedno vreme je bio u samici sa namesnikom Stankovićem i pre suđenja nekoliko dana u bolnici sa namesnikom Perovićem.

«Da je g. Perović tu, da je g. Stanković tu, čuo sam od samih islednih vlasti, koje su podrugljivo govorile: - Ovde ste vi, preko puta Stanković, a tu je i Perović. Dovešćemo vam i Kneza, pa u pritvoru možete da održavate krunsko savetovanje.»

Drugim pritvorenicama su ti isti organi delili nemilosrdne psovke i napadali kraljevo ime. Nisu bili diskretni. Govorili su o nama i drugima i pretili našim slučajem govoreći, da se u toj i toj sobi nalaze dvorski ljudi koji su stavljeni van zakona.

«Moje saslušanje,» piše Milan Antić, «trajalo je više od sto časova. Jednog dana je ušao u sobu islednika, koji me je saslušavao, mlad čovek u uniformi, njegov poznanik i prijatelj. To je bio sin jednog našeg poznatog javnog radnika i nacionalnog borca. Kad je čuo moje ime, okrenuo se isledniku i zapitao ga zašto sam uhapšen. Islednik mu je odgovorio, da ja znam mnoge stvari i da je prirodno što sam zatvoren!»

Evo kako je Milan Antić opisao svoje držanje:

«Shvatao sam svoj položaj i svoju dužnost prema sebi, istoriji i vlastima. Izneo sam ozbiljnu i odgovornu sliku o onom što znam i što sam smatrao da je jedino moguće bilo u datom

momentu opšte konstelacije sila i događaja. Branio sam i zastupao politiku i ljude koji su bili pozvani da o narodu i državi misle. Izbegavao sam svaki lični momenat. Nikog nisam napadao. Sebe nisam branio bacajući eventualnu svoju odgovornost na ma kog drugog. Držeći se politike, a ne ličnosti, dao sam objektivnu sliku onog što je bilo, ukoliko sam, prirodno, ja to znao.

Međutim, isledne vlasti su stekle uverenje da sam mnogo više znao, da sam mnoge stvari prećutao, polazeći od pogrešnog mišljenja ili pretpostavke, a možda i sugerirane ideje, da ja sve znam, da sam bio najobaveštenija ličnost kao najbliži i najintimniji saradnik Kneza Namesnika.»

Kompleksna priroda

U zabeleškama Milana Antića (pisanim posle izlaska sa robije) ima nekoliko skica za portret kneza Pavla.

«Knez je bio psihološki kompleksna priroda, koja karakteriše samo više duhove. Iako sam sa njim preživljavao sve teške momente našeg javnog života, ipak su mnoge njegove akcije prošle mimo mene. To su momenti hladnog rezonovanja, momenti složenih kombinacija i planova. Ali tamo gde je osećanje radilo, gde je lična osetljivost bila u pitanju, njegovi su izlivi bili patetični, instiktivni, momentani.»

To što je bio ministar Dvora i što je po svojoj dužnosti svakodnevno komunicirao sa namesnicima, pre svega sa knezom Pavlom, dalo je povoda da se Milan Antić (istovremeno kad i knez Pavle) 17. septembra 1945. godine, od strane *Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača*, stavi na listu zločinaca i da mu se pripiše «zločin idaje naroda» jer je: kao «Ministar Dvora i jedna od najuticajnijih ličnosti u vremenu Pavlove vladavine bio glavni savetodavac kneza u svim državnim aktima, koji su doveli do raspada bivše Jugoslavije i predaje njenih naroda Hitleru».

U «Odluci F broj 3579» koja je upućena javnom tužiocu, odeljenju za zaštitu naroda i države, d.br. 3001/45, stoji i ovo:

«Kao i knez Pavle, posmatrao je svako pitanje spoljne i unutrašnje politike, isključivo iz perspektive mržnje prema S.S.S.R. Pristajao je na svaku kombinaciju, koja bi išla na to da sruši najmiroljubiviju slobodoljubivu i demokratsku zemlju, kao što je bio Sovjetski Savez»...

Ovim aktom je Milan Antić predstavljen kao pravi demon. Zasniva svoje mišljenje i delanje na mržnji, prezire miroljubivost, ljubav prema slobodi i što je najgore – demokratiju, sve iz namere da na taj način sruši korifeja demokratije, pravde i slobode – Staljinov SSSR. Osim toga, iz «opisa zločina Milana Antića» jasno se može razumeti da je on bio kreator spoljne i unutrašnje politike Kraljevine Jugoslavije, dok je knez Pavle, prema tome, bio običan lutan.

Prema ovakvom čoveku, može li se imati milosti? Odgovor su dali njegovi islednici: neće biti milosti, Ali pre pravednog suda naroda, mora se najpre iz njega izvuci sve što zna. Međutim, Antić je bio dobro prozreo namere svojih tamničara i mučitelja i sebi je rekao ono što je kasnije i napisao:

«Za život se ne treba vezati. Ne treba ga braniti po cenu uniženja ljudskog dostojanstva».

Porodična srpska tradicija, primeri oca Nikodija i Nikole Pašića, bili su temelj Antićevog junaštva. Ceo Beograd ga je znao kao čoveka u rukavicama koji mnogo ne govori. I u vremenu kada se sve ruši i menja, kada se iz mase izdvaja i na scenu stupa ološ doušnika i dok se policijske sluge đavola naslađuju, u vremenu smrti dok traje obračun pobednika sa pobeđenima, u tom metežu izdvaja se stoičkka figura Milana Antića. Miran, uspravan, kao da i dalje služi na

Dvoru, uzdržan, bez straha za svoj život, sa jednom urođenom elegancijom on svedoči «polazeći od istine i sebe, a ne od neistine i kritike».

Salus Rei Publicae - Sacro egoismo

«**Interes države je preči od svakog drugog ličnog interesa**», zapisao je Antić.

«**Knez je lako mogao poći Simovićevim putem da je zemlju hteo da upropasti. Knez se nije poveo ni za rođačkim vezama sa Engleskom i Grčkom, ni najvišim ordenom engleskim “Podvezice”. Spas otadžbine je za njega bio najviši zakon kome se povinovao**».

III

Sednice Krunskog saveta i pristupanje Trojnom paktu

(Dnevnik Milana Antića, Arhiv SANU, I.br. 10487 i 14387/10487)

Knez se vratio iz Berhtesgadena, gde je u Berghofu imao sastanak sa Hitlerom i Ribentropom, na poziv Hitlera, 5. marta 1941. godine. Naredio mi je da za sutra, 6. mart, pozovem u Beli Dvor Namesnike Stankovića i Perovića, Predsednika vlade Dragišu Cvetkovića, Potpredsednika vlade d-r Vladimira Mačeka, Ministra vojnog generala Petra Pešića, d-r Frana Kulovca, Ministra poljoprivrede i Cincar Markovića, Ministra inostranih dela. Dodao je da tom sastanku prisustvuje i Ministar dvora.

Na tom sastanku Knez je ukratko referisao o svom putu u Berhtesgaden na poziv Hitlera i po savetu Predsednika vlade Cvetkovića i Ministra inostranih dela Cincar Markovića. Hitler je ponovio svoju verziju o razvoju međunarodne situacije koja je dovela do ovog rata. On je sve učinio da do toga ne dođe i da se mirnim putem reše nemačka pitanja. Knez to dobro zna jer se trudio da ukloni suprotnosti. Međutim, rat se proširio na balkansko područje, koje je on želeo da zaštiti od ratnog okršaja. Engleska se, njegov protivnik, pojavila na Balkanu. Oseća dužnost prema nemačkom narodu da se bori protiv tog neprijatelja. Jugoslavija je pokazala razumevanje za novo buđenje nemačkog patriotizma. Ona će dati u ovim momentima nov dokaz tog razumevanja, ako pristupi Trojnom paktu, koji vezuje Nemačku, Italoju i Japan. Ne traži da se Jugoslavija svojom vojskom angažuje u ovom ratu, niti da svoju teritoriju stavi na raspoloženje ratujućoj strani.

Knez je ponovio ono što je Hitler znao. Knezu teško pada dalje masakriranje grčkog naroda. Pored politike, postoji osećaj, koji ga duboko vezuje za taj narod. Njemu je teško pomišljati na saradnju sa Musolinijem koji je pre napada na Grčku, na Balkan, inscenirao Marseljski atentat. Hitler traži pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu, a Ribentrop je Cincar Markoviću govorio o paktu prijateljstva. Ribentrop je uglavnom ćutao. Samo je u tom momentu živo reagovao, da to nije tačno. Pošto je Hitler ostao pri svom zahtevu, Knez je odgovorio da nije sam, da odluku ne može doneti samo on bez ostalih ustavnih faktora. Tako se rastao sa Hitlerom. A sad je pozvao prisutne da o tome većaju.

Prvo je dobio reč Cincar Marković. On je bio na sastanku prvo sa Ribentropom, a drugi put u društvu sa Predsednikom vlade Cvetkovićem sa Hitlerom i Ribentropom. Naša spoljna politika poštovanja međunarodnih obaveza koje smo imali sa Francuskom, Italijom, Malom Antantom i Balkanskim savezom nastavljena je kad je on primio resor spoljnih poslova. Isto tako je nasledio politiku razumevanja novog političkog stanja u Nemačkoj. Mi ništa nismo učinili da svoje obaveze izmenimo, kao što ništa nismo mogli učiniti da međunarodnu situaciju popravimo. Ona je bila u rukama velikih sila. Jačanje Nove Nemačke se odvijalo pred očima Francuske i Engleske; čehoslovačka sudbina je rešena Minhenskim sporazumom između velikih sila. Na pitanju Koridora i Danciga došlo je do rata između velikih sila. Francuska je kapitulirala. Engleska je izbačena iz Evrope. Hitler je gospodar Evrope i stoji sa svojom netaknutom silom na kapijama Jugoslavije. Sovjetski Savez je u savezu sa Nemačkom, a Sjedinjene Države Amerike nisu u ratu. Ne vidi mogućnost da pri takvom stanju stvari odbijemo razgovore sa Nemačkom o definiciji naših odnosa jednim međunarodnim ugovorom. Nemci traže da taj Ugovor bude Trojni sporazum. Njegovo je mišljenje da tom ugovoru ne možemo prići bezuslovno, u toliko pre što Nemci pokazuju razumevanje našeg položaja i ne traže naše vojno angažovanje, niti prelaz njihovih trupa i ratnog materijala preko naše teritorije. Odgovornost za odbijanje stupanja u pregovore ne bi mogao primiti na sebe. Nalazi da bi vlada na široj osnovi bila podesnija za novonastalu situaciju.

Posle Cincar Markovića dobio je reč Pretsednik vlade Cvetković. On je u svojoj kratkoj izjavi govorio o teškoj atmosferi koja vlada u narodu, o nepovoljnoj psihozi koja je zavladala u javnosti ne izjasnivši se ni za ni protiv pregovora. Tako da je Cincar Marković, za vreme pauze, pitao Mačeka da li je razumeo Cvetkovića, a Maček, smejući se, odgovorio da nije.

Reč je dobio Namesnik Stanković koji se izjasnio protiv pristupanja Trojnom paktu. Ako budemo napadnuti, vodićemo simboličan rat. Vlada i jedan deo vojske napustiće zemlju i nastaviće rat iz inostranstva.

Mišljenje Namesnika Stankovića izazvalo je Ministra vojnog, generala Pešića. Ne ulazeći u političku stranu problema, ograničio se samo na vojsku. On je stari vojnik. Ne poznaje simbolično ratovanje. Ratovi se vode do pobeđe ili kapitulacije. On nije za rat protiv Nemaca. Ako neki hoće da napusti zemlju, on će kao vojnik ostati u zemlji.

To je izazvalo Mačeka da pita kakav je naš vojni položaj. Pešić je odgovorio, da bi Hrvatsku i Slovenačku morali da evakuišemo, da sve vojne objekte i materijale na toj teritoriji žrtvujemo, da na planinskom nerazvijenom terenu u bosanskom centru vodimo borbu sa nadmoćnom neprijateljskom avijacijom i slabom logistikom. Ako na obali ne bismo bili prihvaćeni, morali bismo brzo da kapituliramo. Od dela vojske na jugu bi bili otsečeni, a s obzirom na neprijateljski obuhvat i na nesravnjivo nadmoćno naoružanje u avijaciji i motorizovanim trupama njena bi sudbina bila ugrožena.

Cincar Marković je takođe u vezi sa vojskom izjavio da ima izveštaj iz koga izlazi da sve u vojsci nije u redu. Iako je Cincar Marković istupio ne citirajući ni izvor tog izveštaja, ni detalj o stanju u vojsci, Pešić je izjavio da je u vojsci sve u redu.

Izjava Pešića u ovoj diskusiji je bila centralni momenat.

Maček se izjasnio za pregovore pod uslovom koje bi Ministar spoljnih poslova postavio.

Fran Kulovec je nestrpljivo čekao na reč, a kad je nju dobio izjasnio se odlučno za pregovore ne postavljajući pitanje uslova.

Knez je za sve vreme ćutao. Samo je u jednom momentu pitao kakvo će držanje zauzeti Englezi prema nama, ako krajnja pobeđa bude na njihovoj strani. Pošto je odgovor bio jasan, niko na to nije odgovorio.

Posle Pešića i izjave Mačeka i Kulovca protiv rata a za pregovore, Stanković je izmenio svoje mišljenje i pristaje na pregovore pod uslovima koje treba utvrditi. Stanković je takođe za promenu vlade.

Cvetković ponovo uzima reč. I on sad pristaje na pregovore.

Knez Namesnik i dalje ne ulazi u diskusiju.

Na postavljeno pitanje od strane Cincar Markovića i Namesnika Stankovića o promeni vlade niko nije reagovao. Prema tome ova vlada treba da vodi pregovore.

Cincar Marković izjavljuje da je bitan uslov održanje i dalje našeg stava oružane neutralnosti. Stoga misli da je najglavniji uslov za pristupanje pregovorima naše neangažovanje ni vojskom ni teritorijom u rat na strani Nemaca. Dalje, s obzirom na susede, treba tražiti da se garantuje nepovredivost naših granica, tj. Teritorijalni integritet. Stanković je dodao i suverenitet, uzimajući učešće u utvrđivanju uslova.

Rešeno je da se Cincar Marković, Ministar spoljnih poslova, ovlasti da povede pregovore sa nemačkom vladom, preko nemačkog poslanika u Beogradu, o pristupanju Jugoslavije Trojnom sporazumu pod uslovima koji su na sastanku postavljeni.

Na tom prvom i najvažnijem sastanku, na kome je odlučeno da se vode pregovori o pristupanju Jugoslavije Trojnom sporazumu, Knez Namesnik nije uzimao učešće u diskusiji ni u donošenju odluke. Stanković i Cvetković, deleći verovatno mišljenje Kneza, u početku diskusije nisu za pregovore, a u drugoj polovini pristaju na pregovore pod datim uslovima. Pešić ne ulazi u politiku a kao vojnik odbija rat sa Nemačkom. Maček je za pregovore pod postavljenim uslovima. Kulovec odlučno odbija svaku pomisao na rat.

Niko ni na ovom sastanku, pre nego što je donesena odluka o otvaranju pregovora, ni na docnijim sastancima, nije pitao Cincar Markovića, šta bi bilo ako ne želimo ni pod kojim uslovima da pristupimo Trojnom sporazumu. Sa svoje strane, van sednice, pitao sam ga ja. Ribentrop mu je rekao da ćemo propustiti najpovoljniju priliku ako ne prihvatimo njihov predlog.

Na osnovu ovog ovlašćenja, Cincar Marković je stupio u pregovore i saopštio nemačkoj vladi naše uslove. Dan-dva kasnije, jedne nedelje, tražio je telefonom sastanak sa Knezom. Kad ga je Knez primio, saopštio je da su Nemci prihvatili naše uslove. Umesto da je zadovoljan, bio je zabrinut. Bio sam na tom sastanku prisutan. Ne treba lako osuđivati rad jednog javnog radnika čija duša prolazi kroz nevidljivu buru suprotnosti i unutrašnju borbu misli. Možda je predosećao, i pored ovog odgovora, s obzirom na već stečeno iskustvo, kad je Ribentrop porekao da mu je na prvom sastanku govorio samo o paktu prijateljstva, a Hitler na prvom sastanku izjavio da ne traži od Jugoslavije vojsku ili teritoriju, jer on ima dovoljno snage da postigne svoje ciljeve, da pregovori neće teći glatko. Knez je takođe ćutao. Kad je Cincar Marković izašao, dobio sam drugi dokaz unutrašnje borbe. Kako je Cincar Markovića primio u svojim odajama usled bolesti, rekao je Kneginji koja se pojavila: «Ja nisam sam u ovoj zemlji!»

U toku pregovora, Cincar Marković nije saopštavao teškoće na koje je nailazio, već samo postignute rezultate tražeći ovlašćenje za dalji rad.

Ribentrop je ponovo komplikovao rad. Korigovao je Hitlerovo obećanje da od Jugoslavije neće tražiti vojsku i teritoriju, pa je tvrdio da se to odnosi samo na kampanju u Grčkoj, a to obećanje je odlučilo da se prihvate pregovori sa Nemicima. Tek kad je to pitanje raščistio, tražio je sastanak odgovornih faktora u prvom sastavu.

Na tom drugom sastanku referisao je da Nemci pristaju da garantuju teritorijalni integritet Jugoslavije, kao i svi ostali potpisnici Trojnog sporazuma, i suverenitet naše nezavisne zemlje. Pristaju da daju obavezu da on nas neće tražiti vojsku, ni prelaz svojih trupa preko naše teritorije. Te obaveze će dati u obliku pisama koja će biti priključena potpisanom sporazumu.

Pošto je pitanje o oslobađanju Jugoslavije vojnih obaveza po Trojnom sporazumu od kapitalne važnosti za nas, na sastanku je donesena odluka da se od nemačke vlade traži pravo objavljivanja tog pisma. Međutim, iako je nemačka vlada preko nemačkog Generalštaba bila obavještena o interesovanju naših vojnih krugova za sudbinu Soluna, iako je Cvetković nemačkom poslaniku stavio ranije do znanja da pitanje Soluna interesuje Jugoslaviju, kako je u nizu ranijih političkih izjava i diplomatskih manifestacija o Solunu, pisanje De Bona u poslednjem broju fašističkog časopisa "Gerarchia" o italijanskom Solunu kao ratnom cilju Italije, bilo poslednja karika opomene, pred nemogućnošću pretpostavke da u Solunu sem Grčke bude instaliran tuđ suverenitet, pošto se niko toga nije setio, uzeo sam slobodu da postavim pitanje: šta će biti sa Solunom. U daljoj diskusiji, u kojoj nisam učestvovao najodlučniji stav je imao Namesnik Perović. Išao je tako daleko da bi za Solun trebalo ratovati sa Italijom. Knez u diskusiji nije učestvovao.

Odlučeno je da se pokrene pitanje o sudbini Soluna u slučaju da posle rata ne može ostati grčki.

Cincar Marković je na osnovu ovog zaključka nastavio pregovore. Nemci su posle dogovora sa Musolinijem pristali na jednu obavezu o Solunu, u slučaju da posle rata ne bude mogao ostati u grčkim rukama, ali su zauzeli uporan stav u pogledu objavljivanja pisma o oslobađanju Jugoslavije vojnih obaveza po Trojnom sporazumu.

Cincar Marković je ponovo pozvao Namesništvo i ranije članove vlade i saopštio do čega je došao. Kako pismo o Solunu i njegova redakcija nije bila dovoljno jasna i precizna obaveza, tražena je druga redakcija, naravno uvek hipotetična i samo u slučaju ako posle rata ne može ostati u grčkim rukama. Što se tiče drugog pitanja, traženo je da Cincar Marković i dalje pokušava da dobije pristanak na objavu pisma.

Pregovarajući dalje, postigao je novu redakciju obaveze o Solunu. Pismo o integritetu i suverenitetu biće objavljeno. Pismo o isključenju prevoza trupa i ratnog materijala preko naše teritorije biće objavljeno. Pismo o oslobađanju Jugoslavije vojnih obaveza po Trojnom sporazumu može biti objavljeno po prethodnom dogovoru obe vlade. Pismo o Solunu biće tajno.

Ovo je bio poslednji predlog Ribentropa na koji je tražen odgovor do 23. marta.

Cincar Marković je sazvao poslednji sastanak. Na njemu su prihvaćeni nemački predlozi. Stanković i Cincar Marković su predložili da o pregovorima i situaciji budu obavješteni šefovi opozicionih stranaka. Cvetković je izjavio da nije pogodna ličnost za to. Odlučeno je da Knez pozove i primi Patrijarha Pravoslavne Crkve i da ga obavesti o položaju. Cincar Marković da obavesti šefove opozicionih stranaka, a Ministar dvora pretstavnik patriotskih udruženja. O Skupštini i Senatu niko nije govorio, mada će se od njih tražiti da te sporazume ratifikuju.

Kad su prisutni ustajali, Cincar Marković je izjavio tako da ga svi nisu čuli, da Ribentrop traži prijateljsku uslugu, da mu Cincar Marković notom obeća da će dopustiti prevoz nemačkog sanitetskog materijala vazdušnim putem preko Jugoslavije za Grčku. Cincar Marković je to primio, iako svi prisutni na to nisu obratili pažnju.

Ovim aktom opet je Ribentrop povredio naš stav neutralne sile i oslabio obavezu koju je Nemačka primila o našoj neutralnosti.

Kad su se prisutni razilazili, Namesnik Stanković je prišao Knezu. Rekao mu je da je zadovoljan postignutim rezultatom, jer je pomišljao kad smo pristavljali uslove da naš stav može dovesti do rata.

A meni Knez kaže da ne zna da li je dovoljno obazrivo redigovana obaveza o Solunu. Odgovorio sam mu i umirio da je obaveza potpuno hipotetična i da nije uperena protiv grčkih interesa, koji mogu biti ugroženi samo od strane ratujućih sila.

26. marta 1941. potpisan je ukaz o sazivu Skupštine i Senata za 30. mart da ratifikuje potpisan sporazum u Beču.

Kako je naš resor spoljnih poslova cenio situaciju i kako je vodio pregovore?

Hitler je morao da pritekne u pomoć Musoliniju koji je doživeo neuspeh u Grčkoj. Pored neophodnosti te pomoći, Hitler je morao da se bori s engleskim snagama, koje su već u prvoj fazi kampanje u Grčkoj došle da pomognu grčkog prijatelja. Hitler ni u kojoj prilici ne bi želeo rat sa Jugoslavijom, sa kojom je već do tog momenta imao negovane dobre odnose. Njemu je bila dovoljna sigurnost u obliku izvesne međunarodne obaveze da njegove trupe na Balkanu neće biti ugrožene od strane Jugoslavije. Obilaskom Jugoslavije dovoljno je pokazao takve svoje namere, iako su mu generali savetovali da upotrebi najprirodniji i najbliži put za silazak na Jug preko Jugoslavije.

U vezi s tim odmah smo imali indikacije u ruci. Na prvom sastanku u Fušlu, novembra 1940, Ribentrop je govorio Cincar Markoviću o paktu prijateljstva. U to vreme Ribentropov saradnik Šmit govori d-r Danilu Gregoriću, Cvetkovićevom izaslaniku, da će nemačka vlada biti zadovoljna jednim ugovorom o prijateljstvu. Iz docnije publikovanih dokumenata se vidi da je Hitler Musoliniju govorio o paktu prijateljstva sa Jugoslavijom.

Posle razgovora sa Ribentropom u Fušlu, Cincar Marković je u pratnji Ribentropa posetio Hitlera. Hitler mu je rekao da od Jugoslavije ne traži vojničko angažovanje u ovom ratu, i to u prisustvu Ribentropa.

Dalje pregovore je vodio s nemačke strane Ribentrop i o vođenju pregovora izveštavao Hitlera. Tako je od nemačkog poslanika u Beogradu Ribentrop bio obavешten o raspoloženju jugoslovenske javnosti, o teškom položaju vlade, ako je znao kakvo je raspoloženje Kneza Pavla, on je, prelazeći preko toga, izmenio svoj raniji zahtev, pa sad traži prilaženje Jugoslavije Trojnom paktu i njeno angažovanje u nemačkom ratu, van područja grčkog ratišta. Za prvi zahtev je pridobio Hitlera, a za drugi je samo činio pokušaje.

Ribentropova koncepcija o delimičnom potpisivanju Trojnog pakta od strane Jugoslavije, bez obaveze koja proističe iz njegovog člana 3, bila je nemoguća i neverovatna. Da bi tu nelogičnost izbegao, tražio je da ta obaveza bude tajna, a da u javnosti bude objavljeno pristupanje Jugoslavije integralnom tekstu Trojnog sporazuma. Takva neprirodnost, takva protivrečnost, bila je adut u našim rukama, da ne ulazimo u neprirodnu situaciju. Potpisivanje prva dva člana Trojnog sporazuma o političkoj i ekonomskoj saradnji odgovaralo bi tekstu jednog ugovora o prijateljstvu.

Međutim, Ribentrop je želeo da predstavi Jugoslaviju kao saveznika Nemačke u Drugom svetskom ratu.

Najzad je naturio Cincar Markoviću i obavezu o propuštanju nemačkog sanitetskog materijala preko naše teritorije vazдушnim putem, čime je povredio i ograničio datu obavezu da Nemačka ne traži prelaz svojih trupa i materijala preko Jugoslavije.

Takve svoje koncepcije o odnosu sa Jugoslavijom Ribentrop je naturio Hitleru, tako da nije smeo ozaći pred oči Hitlera 27. marta ujutru kad je Berlinu stigla vest o puču i kad je sazvan ratni savet kod Hitlera.

Davanje obećanja i povlačenje tih obećanja, postavljanje nemogućih i kontradiktornih zahteva, predstavljanje netačne situacije međunarodnih odnosa i između dve zemlje menjalo se i razvijalo svakako na osnovu ocene našeg jačeg ili slabijeg otpora.

Ukratko, posle nas, Nemačka je zaključila pakt o prijateljstvu sa Turskom. Iako je imao vrlo veštog i sposobnog ambasadora u Turskoj, fon Papena, Ribentrop je docnije izjavljivao da je sa Turcima imao vrlo teške pregovore. Za nas to nije rekao.

Ali kako je Ribentrop stvorio nevernu sliku o našim ugovornim odnosima, tako je Cvetković radi položaja svoje vlade bez pristanka Nemačke objavio pismo o neprimenjivanju člana 3 Trojnog sporazuma na Jugoslaviju u broju Politike od 26. marta 1941.

O svom uspehu, o svom delu, Ribentrop je posle potpisa sporazuma izjavio Cincar Markoviću da je to nov oblik Trojnog sporazuma.

I zaista, posle razgovora u novembru 1940, između Hitlera, Ribentropa i Molotova u Berlinu, o daljoj zajedničkoj borbi protiv Engleske, o prilasku Sovjetskog Saveza Trojnom sporazumu, Molotov je odgovorio da Moskve u ime vlade postavljajući uslove među kojima je prvi vojno neangažovanje.

NASTAVIĆE SE...